

عقل‌گرایی؛ منبع اختلاف فکری شیخ مفید و شیخ صدوق

گروه معارف – عضو هیئت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان گفت: در مکتب قم میان شیعیان ایران حدیث غالب بود و شیخ صدوق جانب حدیث را بر انتظارات عقلی و کلامی ترجیح می‌داد، اما در مکتب بغداد جانب عقل بر حدیث برتری داشت که نماینده این مکتب شیخ مفید است.

تاریخ: ۰۹ آذر ۱۳۹۸ - ۰۹:۵۲

کد خبر: ۳۸۶۰۴۰۴

حجت‌الاسلام محمد سلطانی، عضو هیئت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان، در گفت‌وگو با **ایکنا** از اصفهان، درباره زندگی و اندیشه شیخ مفید، اظهار کرد: در اواسط دوره حکومت عباسیان، فشار خلفای عباسی بر امامان شیعه بیشتر شد، به صورتی که بیشتر امامان در زندان و یا تبعید به سر می‌بردند، مانند حضرت موسی‌ابن جعفر که در بغداد زندانی بود و امام هادی و امام جواد(ع) نیز به سامرا، پایتخت خلفای عباسی، فراخوانده شدند.

وی ادامه داد: در چنین زمانی که شیعیان به امام زمان خودشان دسترسی نداشته و یا دسترسی محدود بود، امامان شیعه از یاران‌شان علمایی تربیت کردند که بتوانند جامعه شیعه را در حوزه دین، تفسیر قرآن، کلام، مسائل اعتقادی، احکام و مسائل اجتماعی و اخلاقی یاری کرده و آهسته آهسته آنها را برای غیبت کامل امام معصوم آماده کنند.

این عضو هیئت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان افزود: زمانی که حضرت مهدی(عج) از میان مردم غایب شدند در ابتدا چهار نایب خاص داشتند که به واسطه آنها با شیعیان در ارتباط بودند، پرسش‌هایشان را پاسخ می‌دادند و راهنمایی‌شان می‌کردند. در پایان غیبت صغرا که 69 سال طول کشید، در حالتی که دیگر نایبی وجود نداشت، راهبری جامعه شیعه در همه حوزه‌ها به برترین فقیه شیعه واگذار شد.

شیخ مفید؛ برترین فقیه شیعه در آغاز غیبت کبری

سلطانی ابراز کرد: شیخ مفید برترین فقیه شیعه در آغاز غیبت کبری و اولین مرجع تقلید رسمی شیعیان است که از سوی امام زمان و به وسیله نامه‌هایی ملزم به فتوا دادن و پاسخ به پرسش‌های مردم شد. ایشان تنها یک فقیه نبود، بلکه زعیم و رهبری کامل برای شیعه در حوزه‌های فقه، تفسیر قرآن، کلام و اعتقادات بود. ایشان و پس از ایشان، شاگردش سید مرتضی اعتقادات شیعه اثنی‌عشری را میان دو فرقه جبرگرایان و معتزلیان تبیین کردند. در طول غیبت صغری و آغاز غیبت کبری دو مکتب اصلی در میان شیعیان اثنی‌عشری

حاکم بود؛ یکی مکتب قمی که شیعیان ایرانی پیرو آن بودند و از برترین شخصیت‌های این مکتب می‌توان شیخ صدوق و پدرش را نام برد و دیگری مکتب بغداد که برترین نماد و شاخصه آن شیخ مفید است.

سلطانی بیان کرد: در مکتب قمی میان شیعیان نواحی مرکزی ایران حدیث غالب بود و شیخ صدوق و پدرش جانب حدیث را بر انتظارات عقلی و کلامی ترجیح می‌دادند، اما در بغداد جانب عقل بر حدیث برتری داشت. تفاوت این دو مکتب در کتاب «اعتقادات شیعه» شیخ صدوق و «تصحیح اعتقادات شیعه» شیخ مفید به خوبی دیده می‌شود.

این عضو هیئت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان تأکید کرد: این دو کتاب نشان‌دهنده اوج آزادی اندیشه در میان عالمان شیعه است؛ شیخ صدوق و شیخ مفید هر دو از بزرگان شیعه هستند، اما اختلافاتشان را واضح بیان می‌کنند. شیخ صدوق کتاب «اعتقادات شیعه» را نوشته و شیخ مفید کتابی با عنوان «تصحیح اعتقادات شیعه» را در پاسخ آن می‌نویسد و در موارد متعددی سخنان شیخ صدوق را به صورتی محترمانه، اما جدی مورد نقد قرار داده و در مواردی هم سخن او را می‌پذیرد.

سلطانی اضافه کرد: در کتاب تصحیح اعتقادات شیعه، شیخ مفید در آغاز هر فصل کتاب می‌نویسد: «شیخ صدوق چنین گفت و من چنین می‌گویم...». شیخ مفید نهایت طیف عقل‌گرایی شیعه است که حتی به همراه شاگردش سید مرتضی در نوشته‌هایشان تصحیح می‌کنند که اگر حدیثی یا حتی ظاهر قرآن با حکم قطعی عقل منافات داشت ما آن را کنار می‌گذاریم.

هر نوع عقل‌گرایی اعتزال نیست

وی در ادامه گفت: پس از آنها سومین مرجع تقلید شیعیان که ایرانی نیز بود، جناب ابوجعفر محمدابن حسن طوسی، هم این راه را ادامه داد، هرچند که ایشان اعتدالی میان عقل و نقل، حدیث و کلام ایجاد کرد، اما مکتب بغداد که بعداً در حوزه علمیه نجف شکل گرفت به شدت عقل‌گرا بوده و است.

سلطانی در خصوص گرایش شیخ مفید و شاگردش سیدمرتضی به معتزله بیان کرد: من در مورد شیخ مفید سندی ندیدم، ولی علمای معتزله، سید مرتضی را به عنوان یکی از پیشوایان اعتزال می‌شناسند. اعتزال یعنی مقابله با جبرگرایی و معتبر دانستن عقل. نکته دیگر این است که در بغداد آن زمانه و در دوران شیخ مفید، سید مرتضی و شیخ طوسی، مساجد و مدارس اهل سنت و شیعه جدا نبوده و در احوالات هر سه بزرگوار می‌بینیم که هم استادان و هم شاگردانی از اهل سنت داشته‌اند.

این عضو هیئت علمی گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان اظهار کرد: شیخ طوسی کتابی به نام «الخلافا» دارد که در آن مسائل فقهی را از منظر شیعه و چهار فرقه فقهی اهل سنت توضیح می‌دهد که نشان می‌دهد در آن زمان میان شیعه و سنی جدایی نبوده است. حال اینکه هر نوع عقل‌گرایی را اعتزال بنامیم کار درستی نیست، نمی‌توان گفت عقل‌گرایان معتزل هستند، بلکه برعکس معتزلیان عقل‌گرا هستند.

وی تصریح کرد: دین سه اصل توحید، نبوت و معاد دارد که همه مسلمانان و پیروان ادیان آسمانی به آن اعتقاد دارند. دو اصل مذهب نیز تحت عنوان عدل و امامت است که ما با معتزلیان در اصل عدل مشترک بوده و اصل امامت تنها مختص به شیعه امامیه است. پس به طور طبیعی اندیشه کلام شیعه و معتزلیان به هم نزدیک هستند، کما اینکه مهم‌ترین تفسیر و توضیح نهج‌البلاغه از سوی ابن ابی‌الحدید معتزلی نوشته شده است. اهل معتزله محب اهل بیت بودند و با شیعه دشمنی ندارند.